

InDret

Danys causats per persones amb trastorns mentals

Joan C. Seuba Torreblanca

Facultat de Dret

Universitat Pompeu Fabra

Esther Farnós Amorós

Facultat de Dret

Universitat Pompeu Fabra

Antonio Fernández Crende

Facultat de Dret

Universitat Pompeu Fabra

Working Paper núm.: 205

Barcelona, abril de 2004

www.indret.com

“Ara sembla que he tornat a pensar racionalment de nou, amb l'estil característic dels científics. Ara bé, això no és quelcom del que un s'hagi d'alegrar com si algú amb alguna limitació física hagués recuperat la seva bona salut.”

John Forbes Nash, Premi Nobel d'Economia (1994), després d'haver passat una crisi esquizofrènica que li va impedir el seu treball científic durant, aproximadament, dues dècades.

Abstract

Els casos de danys causats per persones amb trastorns mentals presenten dues especialitats des del punt de vista del Dret de danys. En primer lloc, el fet que el trastorn mental del subjecte causant dels danys afecti la seva capacitat de discerniment per tal de poder comprendre les conseqüències de la seva conducta provoca que ens demanem sobre el grau de diligència que de les seves actuacions és exigible així com sobre la seva imputabilitat, des d'un punt de vista civil. En segon lloc, donat que es tracta de persones que, per causa dels trastorns que pateixen, es troben sota la supervisió i guarda d'altres, cal demanar-se quines altres persones poden ser declarades responsables pels danys causats per aquelles per les quals han de vetllar.

En el següent treball intentem donar resposta a aquestes preguntes. Per fer-ho, en primer lloc, descrivim la legislació aplicable als casos esmentats; en segon lloc, analitzem les especialitats de la configuració de la responsabilitat per fet propi quan es tracta de persones el grau de discerniment de les quals es troba alterat; en tercer lloc, s'estudien els possibles responsables per fet aliè; finalment, es revisen les funcions que tradicionalment la doctrina ha predicat de la responsabilitat civil tenint com a punt de referència el supòsit objecte d'estudi.

Sumari

1. Introducció

2. Legislació aplicable

2.1. Normativa civil

2.2. Normativa penal

2.3. Normativa administrativa

3. Subjectes responsables

3.1. Responsabilitat per fet propi

a) França

b) Estats Units

c) Alemanya

d) Argentina

e) Espanya

3.2. Responsabilitat per fet aliè

a) Responsabilitat dels tutors i guardadors legals o de fet

b) Responsabilitat de les persones que havien de promoure la incapacitació

c) Responsabilitat del psiquiatra

d) Responsabilitat del centre hospitalari

e) Responsabilitat de l'empresari

f) Responsabilitat de l'Administració

g) Responsabilitat dels asseguradors

4. Funció del dret de danys en les casos de responsabilitat civil de persones amb trastorns mentals

5. Bibliografia

6. Jurisprudència

1. Introducció

EL PAÍS, miércoles 11 de junio de 2003

La médica que mató a tres personas en la Jiménez Díaz padece esquizofrenia paranoide

Un informe pericial determina que el trastorno "abocaba a la comisión delictiva"

AGENCIAS. Madrid. La médica Noelia de Mingo, que el pasado 3 de abril mató a puñaladas a tres personas e hirió a otras cinco en la Fundación Jiménez Díaz de Madrid, "presenta y

presentaba en el momento en que ocurrieron los hechos una esquizofrenia tipo paranoide", según concluye un informe pericial psicológico. Así lo aseguraron ayer fuentes de la Asociación El Defensor del

Paciente (Adepa), que añadieron que este informe fue solicitado por el abogado que representa a las familias de los tres fallecidos para su valoración psicopatológica o psiquiátrica.

El informe fue realizado por las psicólogas adscritas a la clínica médico-forense de Madrid María Paz Ruiz y Concepción de la Peña, tras admitirlo así el titular del juzgado de instrucción número 33 de Madrid que investiga el caso. El estudio pericial concluye que la doctora Noelia de Mingo "presentaba un complejo sistema de delirios que describían una conspiración elaborada contra ella (...), llegando a generarse estructura de delirio cada vez más firme".

El informe añade que la estructura delirante de la médica "se alimentaba de alucinaciones auditivas, así como visuales" y explica, además, que desde la perspectiva forense el subtipo de esquizofrenia paranoide "es la que con más frecuencia desencadena actos agresivos y violentos por la riqueza y expresividad de sus síntomas", que persisten durante al menos seis meses.

"La característica principal", continúa el estudio pericial encargado por las familias

de los fallecidos, "es la presencia de ideas delirantes y alucinaciones, unida además a la conservación de la inteligencia y no presencia de deterioro, por lo cual no se pierde la lógica para otros temas y, en ocasiones, la disfunción social/laboral no resulta muy acusada y apreciable para los demás", concluye.

El trastorno descrito, según las psicólogas, "está directamente relacionado con la conducta punible" y, según añaden, "aboca a la perpetrada a la comisión delictiva".

Conspiración elaborada

El informe también revela que De Mingo presentaba un complejo sistema de delirios "que describían una conspiración bien elaborada contra ella" y que se fueron haciendo más firmes con el paso del tiempo, "llegando a encapsularse hasta resultar irreductible".

Matizan los peritos que los hechos cometidos el pasado 3 de abril "corresponden a una

motivación y una dinámica primariamente psicóticas" y "están en relación directa, y surgen en respuesta a las alucinaciones e interpretaciones delirantes descritas". "Además, como es característico de la esquizofrenia, se producen con gran carga de violencia, unido a una llamativa frialdad afectiva antes, durante y después de su producción", señalan.

Este informe fue elaborado después de mantener una entrevista con los padres de la médica, así como dos entrevistas clínicas con ésta. Estas entrevistas fueron realizadas en varias sesiones celebradas los días 9 y 23 de abril, y 14 de mayo de 2003 en el hospital Gregorio Marañón y en las dependencias de la Clínica Médico Forense de los Juzgados de plaza de Castilla.

Noelia De Mingo mató a puñaladas, supuestamente en estado de enajenación mental, a la médica Leilah El Ouamaari, a la paciente Jacinta Gómez y a Félix Vallés —que estaba en la clínica visitando a su esposa—,

e hirió a otras cinco personas.

De Mingo se encuentra desde el pasado 30 de abril en la enfermería de la prisión madrileña de Soto del Real, a donde fue trasladada desde la Unidad de Psiquiatría del hospital Gregorio Marañón por orden judicial.

Según declaró la propia agresora ante el juez el pasado 9 de abril, estuvo tomando medicación durante unos meses porque sus padres fueron a hablar con un psiquiatra que se la prescribió. En su testimonio, insistió que había complotado un cuchillo el día anterior "por unos diez euros" para amenazar a sus compañeros. "Lo de pincharles no lo había pensado", dijo, porque creía que le habían grabado tanto en la calle como en su propia casa.

De Mingo confesó que llevaba "dos meses" planeando su venganza, ya que pensaba que estaba siendo espiada por sus compañeros. "Sabían cosas de mí que sólo podían conocer si me estaban espiando", declaró.

El passat 3 d'abril es complí un any dels tristos fets descrïts en la notícia i àmpliament difosos a la premsa espanyola, els quals trasbalsaren la societat: una metgessa havia mort tres persones en el centre on treballava durant el transcurs d'una crisi d'esquizofrènia. Notícies similars a la precedent, en les quals una persona que pateix un trastorn psíquic, més o menys greu, causa danys personals o materials a d'altres, han aparegut amb una relativa freqüència darrerament a la premsa.

Així, el 17 de juny de 2003 l'ex-tinent coronel de la Guàrdia Civil Antonio Peñafiel va irrompre a la Comandància d'Albacete i va matar a tret de pistola el tinent coronel que l'havia substituït en el seu càrrec, Antonio Roberto Lázaro, així com el metge Francisco Naharro. Va ferir un altre guàrdia civil i després es va disparar un tret al cap. El Sr. Peñafiel havia estat cessat del càrrec el 25 de febrer i se li havien retirat cautelament les armes oficials i particulars per "haver perdut les condicions d'idoneïtat per al seu càrrec" i per estar pendent d'una "immediata exploració psicològica i psiquiàtrica", segons les notícies aparegudes a la premsa d'aquells dies.

D'una altra banda, el 9 de setembre de 2003, a Otívar (Granada), F.F.R., en el transcurs d'una crisi d'esquizofrènia, lligà de mans la seva mare, li tallà el cabell amb un ganivet i la va sotmetre a altres

maltractaments. Els agents de la Guàrdia Civil, que havien estat cridats pel veïns, aconseguiren tranquil·litzar-lo, però en un nou brot, el malalt va matar la seva mare i va ferir els agents i el seu pare mentre fugia.

Aquests casos presenten dues especialitats des del punt de vista del Dret de danys. En primer lloc, el fet que el trastorn mental del subjecte causant dels danys afecti la seva capacitat de discerniment per tal de poder comprendre les conseqüències de la seva conducta provoca que ens demanem sobre el grau de diligència que de les seves actuacions és exigible, així com sobre la seva imputabilitat, des d'un punt de vista civil. En segon lloc, donat que es tracta de persones que, per causa dels trastorns que pateixen, es troben sota la supervisió i guarda d'altres, cal demanar-se quines altres persones poden ser declarades responsables pels danys causats per aquelles per les quals han de vetllar.

En el següent treball intentem donar resposta a aquestes preguntes. Per fer-ho, en primer lloc, descrivim la legislació aplicable als casos esmentats; en segon lloc, analitzem les especialitats de la configuració de la responsabilitat per fet propi quan es tracta de persones el grau de discerniment de les quals es troba alterat; en tercer lloc, s'estudien els possibles responsables per fet aliè; finalment, es revisen les funcions que tradicionalment la doctrina ha predicat de la responsabilitat civil tenint com a punt de referència el supòsit objecte d'estudi.

Al llarg del treball utilitzem de forma àmplia la categoria de "trastorn mental" per fer referència a aquelles persones que no disposen del grau de discerniment adequat que els permeti conèixer la il·licitud del seu acte i de les seves conseqüències. Queden inclosos doncs, entre d'altres, els causants de danys que pateixen psicopaties, com ara l'esquizofrènia, o limitacions de la capacitat intel·lectual (oligofrènia), que en la comunitat científica es mesuren d'acord amb anomenada "*escala de Wechsler*" (coeficient intel·lectual (CI) = 70 = retràs mental; 50 < CI = 70 = retràs mental lleu; CI = 50 = retràs mental greu; 70 < CI = 85 = "border line"). La relació complerta de trastorns mentals i conductuals es troba a la Classificació CIE-10 realitzada per l'OMS (vid. http://www.who.int/whr2001/2001/main/sp/pdf/chap2_sp.pdf).

2. Legislació Aplicable

2.1. Normativa civil

Els arts 1902 i 1903 CC són els textos legals d'aplicació quan es tracta de resoldre un cas de danys per una acció no qualificable com a delictes i quan el causant no es troba en una situació de vinculació amb l'Administració. En base a aquests articles, la víctima pot exigir responsabilitat no solament a qui "*por acción u omisión... interviniendo culpa o negligencia*" li causà el dany (art. 1902) sinó també a les persones que per fet aliè, però per culpa pròpia, hagin de respondre (art. 1903): pares respecte dels fills, tutors respecte de menors o incapacitats que es trobin sota la seva autoritat i habitin en la seva companyia, propietaris o directors d'un establiment o empresa respecte dels seus dependents al seu servei, i persones o entitats titulars d'un centre docent d'ensenyament no superior respecte dels seus alumnes menors d'edat. Per tal d'eximir-se d'aquesta responsabilitat, els demandats hauran de provar que actuaren amb tota la diligència d'un *bon pare de família* per tal de prevenir el dany.

Art. 1902 CC:

El que por acción u omisión causa daño a otro, interviniendo culpa o negligencia, está obligado a reparar el daño causado.

Art. 1903 CC:

La obligación que impone el artículo anterior es exigible, no sólo por los actos u omisiones propios, sino por los de aquellas personas de quienes se debe responder.

Los padres son responsables de los daños causados por los hijos que se encuentren bajo su guarda.

Los tutores lo son de los perjuicios causados por los menores o incapacitados que están bajo su autoridad y habitan en su compañía.

Lo son igualmente los dueños o directores de un establecimiento o empresa respecto de los perjuicios causados por sus dependientes en el servicio de los ramos en que los tuvieran empleados, o con ocasión de sus funciones.

(...)

La responsabilidad de trata este artículo casará cuando las personas en él mencionadas prueben que emplearon toda la diligencia de un buen padre de familia para prevenir el daño.

2.2. Normativa penal

El Codi Penal regula la responsabilitat civil derivada de comportaments danyosos tipificats com a delictes en el Títol V del Llibre I. L'art. 116 CP estableix que aquell que és responsable criminalment també ho és de forma civil, si del fet es derivessin danys; dit d'una altra forma, no és possible que una persona condemnada penalment sigui inimputable civil. La precisió "*si del hecho se derivaren daños o perjuicios*" és adient perquè la responsabilitat criminal, com la civil, no comporta *per se* l'obligació d'indemnitzar, sinó només quan s'hagin originat danys.

Art. 116 CP:

1. Toda persona criminalmente responsable de un delito o falta lo es también civilmente si del hecho se derivaren daños o perjuicios. Si son dos o más los responsables de un delito o falta los Jueces o Tribunales señalarán la cuota de que deba responder cada uno.

No obstant això, és possible que el subjecte no sigui declarat penalment responsable però sí condemnat a indemnitzar civilment la víctima. Aquesta regla s'aprecia en l'art 118.1 CP, on es regula també la responsabilitat civil *ex delicto* per fet aliè, del qual ens interessa, als nostres efectes, la regla del primer apartat:

Art. 118 CP:

1. La exención de la responsabilidad criminal declarada en los números 1, 2, 3, 5 y 6 del artículo, no comprende la de la responsabilidad civil, que se hará efectiva conforme a las reglas siguientes:

1ª En los casos de los números 1 y 3, son también responsables por los hechos que ejecuten los declarados exentos de responsabilidad penal quienes los tengan bajo su potestad o guarda legal o de hecho, siempre que haya mediado culpa o negligencia por su parte y sin perjuicio de la responsabilidad civil directa que pudiera corresponder a los imputables.

Los Jueces o Tribunales graduarán de forma equitativa la medida en que deba responder con sus bienes cada uno de dichos sujetos.

Aquest article és d'aplicació quan el jutge hagi apreciat alguna de les causes d'exoneració de la responsabilitat penal que es recullen en l'art 20 CP, de les quals són rellevants per aquest estudi les contingudes en els paràgrafs 1r i 3r:

Art. 20 [Eximentes]:

Están exentos de responsabilidad criminal:

1º El que al tiempo de cometer la infracción penal, a causa de cualquier anomalía o alteración psíquica, no pueda comprender la ilicitud del hecho o actuar conforme a esa comprensión.

(...)

3º El que, por sufrir alteraciones en la percepción desde el nacimiento o desde la infancia, tenga alterada gravemente la conciencia de la realidad.

La jurisprudència és reiterativa a l'hora d'exigir un doble requisit per tal d'apreciar una circumstància eximent o modificativa de la responsabilitat criminal basada en l'estat mental de l'acusat, de manera que, d'acord amb el que s'ha anomenat "sistema mixt", cal que concorrin una causa biopatològica i un efecte psicològic, és a dir, l'anul·lació o greu afectació de la capacitat de comprendre la il·licitud del fet o de determinar el comportament d'acord amb aquesta comprensió (STS, 2a, de 9.10.1999 (Ar. 1400)). En aquest mateix sentit, vegeu també les SSTS, 2a, de 3.10.2002 (Ar. 9847), 25.5.2002 (Ar. 7234), 6.5.2002 (Ar. 6792), i 18.3.2002 (Ar. 6692). Dit d'una altra forma: "la malaltia és condició necessària però no suficient per tal d'establir una relació causal entre la malaltia mental i l'acte delictiu" (SSTS, 2a, de 18.2.2003 (Ar. 2388) i 20.1.1993 (Ar. 138)).

Per tot plegat, les persones amb una anomalia o alteració psíquica, un trastorn mental o que tinguin alterada la consciència de la realitat, són considerades responsables civils directes, tot i que no ho siguin penalment. Juntament amb aquestes, també ho són les persones que hagin incorregut en culpa o negligència en l'exercici de la seva potestat o guarda legal o de fet. Per tant, es tracta d'una regla de responsabilitat civil compartida, si bé el jutge té la facultat de moderar les quotes de cadascú de "forma equitativa" atenent al grau d'exempció i la negligència de cadascú.

Així mateix, cal tenir present que segons l'art 120 CP:

Art. 120:

1. Son también responsables civilmente, en defecto de los que lo sean criminalmente:

Los padres o tutores, por los daños y perjuicios causados por los delitos o faltas cometidos por los mayores de dieciocho años sujetos a su patria potestad o tutela y que vivan en su compañía, siempre que haya por su parte culpa o negligencia.

Mentre l'art 118 CP és d'aplicació quan la persona quedi exempta de responsabilitat penal, l'art 120 CP també estableix la responsabilitat per fet aliè quan el subjecte sigui condemnat en via penal, però amb la diferència que el primer el podem interpretar com una regla de responsabilitat compartida mentre que el segon recull una responsabilitat subsidiària en afirmar "*en defecto de los que lo sean criminalmente*". L'art 120.1 CP estableix tres requisits: a) que els subjectes estiguin sota la pàtria potestat o tutela de pares o tutors; b) que visquin en la seva companyia; c) que el pare o tutor hagi incorregut en culpa o negligència respecte els seus deures de cura, vigilància i/o control. Donat que es considera que el subjecte no tenia totalment anul·lada la seva capacitat de discerniment, en primer lloc, se'l condemnarà criminalment -de forma més o menys atenuada- i, en segon lloc, serà considerat responsable civil directe. Només en defecte d'aquest, es donarà un

pas més enllà i, subsidiàriament, quedaran obligats a indemnitzar la víctima els pares o tutors que haguessin incorregut en culpa o negligència.

2.3. Normativa administrativa

En aquells casos en els quals existeixi entre el causant del dany i l'Administració Pública una relació especial de subjecció és possible que sorgeixi la responsabilitat patrimonial de l'Administració. És el cas, per exemple, del policia en actiu que pateix un trastorn mental que justifica que no disposés d'arma reglamentària o de l'intern en un centre psiquiàtric públic que causa danys. La responsabilitat haurà de jutjar-se davant la jurisdicció contenciosa administrativa (art 9.4 LOPJ i art 2e) de la LJCA) i d'acord amb les regles de la responsabilitat patrimonial de l'Administració –arts 139 i ss. de la Llei 30/1992 (LRJAP-PAC), en la seva versió reformada per la Llei 4/1999- pel funcionament del servei públic en qüestió:

Art. 139 L 30/1992:

Principios de la responsabilidad.

1. Los particulares tendrán derecho a ser indemnizados por las Administraciones Públicas correspondientes, de toda lesión que sufran en cualquiera de sus bienes y derechos, salvo en los casos de fuerza mayor, siempre que la lesión sea consecuencia del funcionamiento normal o anormal de los servicios públicos.

Tot i que aquests articles estableixen un sistema de responsabilitat objectiva, la doctrina jurisprudencial sempre ha buscat una actuació negligent o culposa a fi de declarar la responsabilitat de l'Administració, com es desenvolupa més endavant.

3. Subjectes responsables

3.1. Responsabilitat per fet propi

La responsabilitat per fet propi, segons l'art. 1902 CC, requereix l'actuació negligent del causant del dany. És sabut que la negligència pot ser concebuda bé com a “culpa subjectiva” o bé com a “culpa objectiva” en funció de si s'examina la capacitat de discerniment del subjecte o la mera infracció d'un deure de cura. Per tant, doncs, el concepte que prenguin la legislació i la jurisprudència a l'hora de definir la culpa és rellevant perquè el primer ens abocaria a declarar la inimputabilitat del discapacitat, mentre que el segon comportaria que aquest hagi de rescabalar els danys que causi tot i no poder comprendre l'abast o el sentit dels seus actes.

El Codi Civil espanyol no es pronuncia clarament sobre aquest concepte i la doctrina ha discutit la seva configuració. A continuació s'analitza com han tractat aquest tema diversos ordenaments.

a) França

A França, abans de la reforma del *Code civil* de l'any 1968, que introduí l'article 489-2, la situació era molt similar a la que ens trobem actualment a Espanya. L'article 1382 CC francès establia llavors –i encara actualment– el següent: *“Tout fait quelconque de l'homme, qui cause à autrui un dommage, oblige celui par la faute duquel il est arrivé, à le réparer”*. La majoria de la doctrina –Savatier, Esmein, Rodière, Starck i Carbonnier– interpretava la *“faute”* com una culpa en sentit subjectiu que determinava la inimputabilitat civil del dement –*aliené* basant-se en la seva absència de discerniment. En el mateix sentit, la jurisprudència reforçava aquesta opinió doctrinal en base a l'art 64 CP i del principi de *“primauté du droit criminel sur le civil”*, actualment recollit a l'art 122-1 CP:

Article 122-1 CP français:

“N'est pas pénalement responsable la personne qui était atteinte, au moment des faits, d'un trouble psychique ou neuropsychique ayant aboli son discernement ou le contrôle de ses actes.

La personne qui était atteinte, au moment des faits, d'un trouble psychique ou neuropsychique ayant altéré son discernement ou entravé le contrôle de ses actes demeure punissable; toutefois, la juridiction tient compte de cette circonstance lorsqu'elle détermine la peine et en fixe le régime.”

No obstant això, un important sector doctrinal –Henri Mazeaud, Léon Mazeaud, Jean Mazeaud i Chabas– va començar a elaborar una concepció objectiva de la culpa fonamentada en una mera violació d'una regla de conducta, defensant així la imputabilitat dels dement. La jurisprudència paral·lelament va relaxar l'anterior principi d'inimputabilitat en base als arts. 1384 paràgraf 1r i 1385 CC, segons els quals:

Article 1384 CC français:

“On est responsable non seulement du dommage que l'on cause par son propre fait, mais encore de celui qui est causé par le fait des personnes dont on doit répondre, ou des choses que l'on a sous sa garde.”

Article 1385 CC français:

“Le propriétaire d'un animal, ou celui qui s'en sert, pendant qu'il est à son usage, est responsable du dommage que l'animal a causé, soit que l'animal fût sous sa garde, soit qu'il fût égaré ou échappé.”

D'aquesta forma, els tribunals van començar a declarar responsables els dement en tant en quant guardians d'una cosa o un animal pels danys que pogués causar aquesta cosa o animal –doctrina de la responsabilitat per risc-. En aquest sentit la sentència de la Cour de Cassation, 2ème, de 18.12.1964 estableix que *“le trouble mental ne permet pas au gardien d'une chose ou d'un animal d'échapper à la responsabilité qu'il encourt sur le fondement des articles 1384, alinéa 1er ou 1385 du Code Civil”*.

Finalment, aquest estira-i-arrotonsa acabà amb la promulgació de la reforma del 1968 que introduí l'art 489-2 CC, segons el qual:

Art. 489-2 Code Civil français (inséré par Loi n° 68-5, du 3 janvier 1968; Journal Officiel du 4 janvier 1968; en vigueur le 1er novembre 1968):

Celui qui a causé un dommage à autri alors qu'il était sous l'empire d'un trouble mental, n'en est pas moins obligé à réparation."

"Aquell que ha causat un dany a un altre mentre es trobava sota l'efecte d'un trastorn mental, no resta menys obligat a la seva reparació": la claredat de la norma tanca les portes a qualsevol mena de discussió sobre la imputabilitat del discapacitat mental. A la llum d'aquest precepte la doctrina francesa fa una interpretació objectiva de la culpa – *faute objective* – [Henri MAZEAUD/ Léon MAZEAUD/ Jean MAZEAUD/ François CHABAS (1986) i Geneviève VINEY (1982)]. Els esmentats autors equiparen la culpa amb un error de conducta – *erreur de conduite* –, és a dir, amb una infracció del deure de cura. Per apreciar la responsabilitat del discapacitat – *dément* – hem de comparar la seva conducta amb aquella que hagués realitzat en el seu lloc una persona sensata amb una diligència mitjana. Així, s'afanyen a dir, "no compararem la conducta d'un boig amb la d'un boig (...) la qual cosa ens portaria a declarar-los exemptes de culpa (...), però sí amb aquella d'un individu assenyat i decidirem que han incorregut en culpa" [*On ne comparera donc la conduite d'un fou à celle d'un fou (...) ce qui les ferait déclarer exempts de faute (...), mais à celle d'un individu sensé et l'on décidera qu'ils ont commis une faute*], MAZEAUD et alii (1986), p 460].

Al seu torn, la jurisprudència francesa també ha tingut ocasió de pronunciar-se sobre aquest article, en les sentències de la Cour de Cassation, 1ère, de 17.5.1982 i 2ème, de 24.6.1987, que estableixen que l'art 489-2 CC no recull cap responsabilitat nova, sinó que és una regla especial aplicable a totes les responsabilitats contingudes en els arts 1382 i ss – *ne prévoyant aucune responsabilité nouvelle, s'applique à toutes les responsabilités relevant des articles 1382 et suivants* –; i la sentència de la Cour de Cassation, 1ère, de 20.7.1976 afirma que l'obligació de reparar comprèn tots aquells, majors i menors, que sota la influència d'un trastorn mental, causen danys a altres persones – *concerne tous ceux –majeurs ou mineurs– qui, sous l'empire d'un trouble mental, ont causé un dommage à autri.*"

b) Estats Units

En els EEUU la regla general sobre els danys causats per persones amb trastorns psíquics és la d'afirmar la seva responsabilitat (DOBBS (2000), p. 284), i així ho han recollit els codis d'Estats tan diversos com Califòrnia ([Civil Code](#), secció 41) o Montana ([Code Annotated](#) (2003), secció 27-1-711), entre d'altres, on s'estableix que un deficient mental, de qualsevol grau, és civilment responsable pels danys que hagi causat, però no ho és per *exemplary damages*, tret que en el moment de la comissió fos capaç de comprendre la il·licitud de l'acte.

És per aquesta manca de distinció que Prosser i Keeton [PROSSER/ KEETON (1985), p. 177] defensen que no hem de tenir en compte la possible deficiència mental per tal de considerar responsable el subjecte, ja que si una persona viu en comunitat *“must learn to conform to its standards or pay for what he breaks”*. Una altra vegada trobem el concepte d'“estàndard” propi de la culpa objectiva que trobàvem a la doctrina francesa. I, com diuen Prosser i Keeton, un cop infringit l'estàndard, el discapacitat haurà de pagar allò que danyi o lesioni. En paraules d'aquests autors, als EEUU la llei ha optat per fer respondre els discapacitats mentals per la seva negligència com

si es tractés de persones normals i prudents. I encara que, inicialment, fer-les respondre sota un estàndard que no poden assumir pugui semblar contrari a criteris de justícia, aquests autors apel·len a diverses raons que ho justifiquen: la dificultat per distingir allò que és “incapacitat” d’allò altre que no ho és; la creença que els tutors o guardadors de l’incapaç rebran incentius amb aquesta regla per vigilar-lo més de prop i mantenir-lo sota el seu control; la idea de “justícia”, fins i tot en el cas d’absència de retret moral, de cara a les víctimes del dany,... Per la seva banda, Dobbs apunta també que si l’estàndard fos el subjectiu seria difícil, si no impossible, poder demostrar que el demandat va actuar (o no) de forma diligent, donada la seva afecció (p. 286).

Malgrat tot, Prosser i Keeton es fan ressò que la tendència de la jurisprudència nord-americana, en els casos de malalts mentals que causen danys i en els que s’aprecia culpa comparativa o contributiva d’altres agents, aplica un estàndard més baix de diligència i considera la incapacitat del demandat com una circumstància més a tenir en compte per tal de jutjar la seva conducta.

c) Alemanya

El paràgraf [827](#) BGB estableix, a diferència dels textos que hem vist fins ara, que no són considerats responsables aquells que no gaudeixen de la capacitat suficient per decidir lliurement a causa d’una malaltia mental.

§ 827 BGB - Ausschluss und Minderung der Verantwortlichkeit

“Wer im Zustand der Bewusstlosigkeit oder in einem die freie Willensbestimmung ausschließenden Zustand krankhafter Störung der Geistestätigkeit einem anderen Schaden zufügt, ist für den Schaden nicht verantwortlich. ...”.

[§ 827 Exclusió i reducció de la responsabilitat.

Qui, en estat d’inconsciència o en un estat d’alteració patològica de l’activitat intel·lectual que exclou la lliure determinació de la voluntat, causa un dany a una altre no és responsable del dany].

No obstant això, aquesta regla d’exoneració dels dementats (entre d’altres), queda reduïda per la continguda en el paràgraf [829](#) BGB, on s’estableix un deure d’indemnitzar per raó d’equitat en els següents termes:

§ 829 BGB - Ersatzpflicht aus Billigkeitsgründen

“Wer in einem der in den §§ [823](#) bis [826](#) bezeichneten Fälle für einen von ihm verursachten Schaden auf Grund der §§ [827](#), [828](#) nicht verantwortlich ist, hat gleichwohl, sofern der Ersatz des Schadens nicht von einem aufsichtspflichtigen Dritten erlangt werden kann, den Schaden insoweit zu ersetzen, als die Billigkeit nach den Umständen, insbesondere nach den Verhältnissen der Beteiligten, eine Schadloshaltung erfordert und ihm nicht die Mittel entzogen werden, deren er zum angemessenen Unterhalt sowie zur Erfüllung seiner gesetzlichen Unterhaltspflichten bedarf”.

[§ 829 Deure d’indemnitzar per motius d’equitat

Qui en els supòsits descrits en els paràgrafs 823 a 826 no és responsable d’un dany causat per ell, d’acord amb els paràgrafs 827 i 828, ha de reparar de totes formes el dany causat, sempre que la indemnització del dany no es pugui reclamar contra un tercer obligat amb un deure de control i si, d’acord amb les circumstàncies, en especial, de les relacions entre els participants, és exigible una

compensació conforme a equitat i no se'l privi dels mitjans que necessita per atendre el seu sosteniment adient així com pel compliment de les seves obligacions legals d'aliments].

d) Argentina

A l'Argentina, l'art 1076 CC estableix ben clarament la inimputabilitat civil dels dementats.

Art. 1076 CC argentí

“Para que el acto se repunte delito, es necesario que sea el resultado de una libre determinación de parte del autor. El demente y el menor de diez años no son responsables de los perjuicios que causaren.”

Tot i la claredat de la norma, alguns autors ja advertiren sobre les situacions d'injustícia material a què podia donar lloc [A. GUILLERMO BORDA (1999)] i que ja havia estat corregida en d'altres ordenaments com el francès o l'alemany tot acudint a d'altres institucions. El mencionat autor posa un exemple molt clarificador: un dementat no declarat i amb elevat poder adquisitiu atropella un pare de família pobre que és l'únic mitjà de subsistència dels seus fills. La inimputabilitat del dementat en aquest cas provoca un resultat molt injust, ja que els fills de la víctima quedarien sense indemnització ni del propi causant del dany ni del seu curador, doncs aquest últim no existia en no haver-hi declaració d'incapacitació.

La jurisprudència ha recorregut a diverses institucions per a introduir un judici d'equitat en favor de la víctima mitjançant dos mecanismes:

a) En primer lloc, a través de l'art 907 CC, on es tracta de l'enriquiment injust.

Art. 907 CC argentí:

“Cuando por los hechos involuntarios se causare a otro algún daño en su persona y bienes, sólo se responderá con la indemnización correspondiente, si con el daño se enriqueció el autor del hecho, y en tanto, en cuanto se hubiere enriquecido. Los jueces podrán también disponer un resarcimiento a favor de la víctima del daño, fundados en razones de equidad, teniendo en cuenta la importancia del patrimonio del autor del hecho y la situación personal de la víctima.”

Per aquesta via, s'introdueix l'obligació del dementat de rescabalar els danys que causi basant-se en motius d'equitat i no en la seva possible culpa.

b) En segon lloc, mitjançant la teoria del risc en base a l'art 1113 CC argentí - en la mateixa línia que la utilitzada a França ex arts 1384 paràgraf 1 i 1385 del CC francès -:

Art. 1113 CC argentí:

“La obligación del que ha causado un daño se extiende a los daños que causaren los que están bajo su dependencia, o por las cosas de que se sirve, o que tiene a su cuidado.

En los supuestos de daños causados con las cosas, el dueño o guardián, para eximirse de responsabilidad, deberá demostrar que de su parte no hubo culpa; pero si el daño hubiere sido causado

por el riesgo o vicio de la cosa, sólo se eximirá total o parcialmente de responsabilidad acreditando la culpa de la víctima o de un tercero por quien no debe responder. Si la cosa hubiese sido usada contra la voluntad expresa o presunta del dueño o guardián, no será responsable.”

Es tracta d'una responsabilitat sense culpa fonamentada en el risc o vici de la cosa, de la qual el dement en tant que propietari o guardià no en pot escapar encara que provi la seva incapacitat de discerniment.

Ara bé, el Projecte de Codi civil de 1998, que actualment s'està discutint en seu parlamentària, preveu acabar amb aquesta regla d'inimputabilitat, tot simplificant la jurisprudència al respecte. En concret, l'actual art. 1618 del Projecte (originàriament, l'art. 1652), disposa que:

Artículo 1618.- “Actos involuntarios. Son igualmente responsables, sin perjuicio de lo dispuesto en el artículo 1649:

a) Quien actúa sin discernimiento, quedando a salvo la responsabilidad del representante legal que en su caso corresponda”.

e) Espanya

De l'anàlisi de la legislació vigent en l'ordenament espanyol – Codi civil i Codi penal – així com de les decisions judicials rellevants es desprèn la imputabilitat civil de les persones amb trastorns mentals pels danys que hagin causat.

Així, cap precepte del Codi Civil exclou la responsabilitat dels deficients mentals, per la qual cosa l'art. 1902 CC els és d'aplicació. A més, l'art 1903 CC, en seu de responsabilitat per fet aliè, en cap cas diu que les persones allà enumerades hagin de ser les úniques responsables, la qual cosa ens torna a dur a l'aplicació de l'art. 1902 CC. Cal tenir present que, per coherència amb els textos legals i seguint la jurisprudència, utilitzem un concepte objectiu de negligència, encara que la qüestió no és pacífica a la doctrina.

Alguns autors han definit la (in)imputabilitat com la (in)capacitat per a poder ser declarat responsable civil, la qual està basada fonamentalment en la “capacitat de discerniment”, és a dir, la facultat del subjecte per a poder comprendre la il·licitud de la conducta [DE SALAS (2003), p. 78 i ss.]. La culpa pren un caire subjectiu, doncs el causant del dany serà inimputable, la qual cosa equival a irresponsable, quan no tingui la facultat suficient per a entendre la il·licitud de la seva conducta i les seves conseqüències. La vaguetat dels conceptes emprats i la diversitat de supòsits ens portaria a què el jutge hagués de resoldre *ad casum* sobre la imputabilitat o inimputabilitat del subjecte discapacitat.

L'ús del concepte objectiu de diligència simplifica l'anàlisi dels actes danyosos de les persones amb trastorns mentals i fa innecessari acudir a altres institucions civils, com ara l'enriquiment injust o la responsabilitat per propietat, per aconseguir resultats de justícia material.

D'una altra banda, l'art 118.1.1a CP es pronuncia a favor de la responsabilitat civil del subjecte encara que sigui inimputable penal quan diu "*sin perjuicio de la responsabilidad civil directa que pudiera corresponder a los imputables*".

I, finalment, a la jurisprudència més recent del Tribunal Suprem i de les Audiències no trobem cap sentència que declari la inimputabilitat civil basant-se en la incapacitat de discerniment del subjecte. Més aviat al contrari: tant en via civil amb fonament en l'art 1902 CC, com en via penal en base als arts 116 ó 118 CP, fins i tot en els casos en els quals es declara l'exempció de la responsabilitat penal, els Tribunals s'afanyen a imposar l'obligació de rescabament dels danys per responsabilitat civil.

Així, p.e., la SAP de Badajoz, Civil, de 10.9.2001, en base a l'art 1902 CC, establí la responsabilitat civil directa (del patrimoni) d'en Julián M. qui, amb facultats mentals disminuïdes, havia provocat una explosió de gas, en la qual ell mateix va morir i que, a més, va causar la mort d'una veïna, lesions a un altre i danys als immobles confrontants. Llegim a la sentència: "*en principio es la conducta negligente de D. Julián M.B. la que determina la explosión y los daños que la misma origina y por ello él sería el obligado a su reparación (1902 CC)*". En el mateix sentit, vegeu la STS, 1a, de 30.4.2003 (JUR 103919), en la qual també es condemnen els hereus d'un guàrdia civil que va matar a tret de pistola una altra persona i després es va suïcidar.

En la jurisprudència penal són diversos els casos en els quals es declara la responsabilitat civil en base a l'art 118 CP després d'haver-se apreciat l'exempció de la responsabilitat criminal: així, la SAP de Segòvia de 8.6.1999 diu "*no obstante, la declaración de exención de la responsabilidad criminal, no conlleva para el inculpado, la exención de la responsabilidad civil*"; la SAP de Santa Cruz de Tenerife de 12.4.2000 estableix "*de conformidad con lo previsto en la regla 1a del art 118 (...) procede fijar la responsabilidad civil directa del acusado*"; la STS, 2a, de 10.12.1999 (ARP 5656) diu: "*el enajenado seguirá siendo civilmente responsable de sus actos*"; i finalment, entre d'altres, la STS, 2a, de 28.5.2002 (Ar. 6407) afirma que "*la exención de responsabilidad criminal (...) no comprende la de la responsabilidad, que, por tanto, pesará sobre el propio inimputable*".

3.2. Responsabilitat per fet aliè

L'art 1903 CC preveu un seguit de supòsits pels quals és possible establir la responsabilitat d'altres persones pels danys que causen aquells que, per una determinada relació jurídica, queden sota la seva supervisió o control. És l'anomenada responsabilitat per fet aliè però per culpa pròpia, a la qual resten sotmesos, segons l'esmentat article, els pares, els tutors, els propietaris i els directors d'establiments o d'empreses, i els titulars de centres docents d'ensenyament no superior.

El criteri d'imputació subjectiva que es troba en el funcionament dels diferents supòsits previstos en l'art 1903 CC és el de la culpa (*in vigilando, in educando, ...*), doncs el darrer paràgraf de l'article estableix que "*[l]a responsabilidad de que trata este artículo cesará cuando las personas en él mencionadas prueben que emplearon toda la diligencia de un buen padre de familia para prevenir el daño*". Cal tenir present que la jurisprudència i la doctrina han vist en aquest paràgraf una inversió de la càrrega de la prova, en el sentit que, esdevingut el dany, l'actor no ha de provar la negligència del responsable per fet aliè, sinó que aquest ha de provar la seva diligència per exonerar-se de

responsabilitat. En aquest sentit, s'ha afirmat que aquesta responsabilitat moltes vegades arriba a ser quasi-objectiva ja que es fa responsable el titular de la potestat o el tutor només pel mer fet d'ostentar aquesta condició.

No és pacífica la qüestió de si el llistat de persones a què fa referència l'art 1903 CC és un *numerus clausus* o *apertus*. En concret, això pren força rellevància en la possible responsabilitat dels guardadors legals o de fet del discapacitat. Com veurem, la jurisprudència ha optat sense cap mena de dubte per considerar-lo com un *numerus apertus* que dona cabuda també a la responsabilitat dels guardadors.

A més, l'article 1903 CC no regula quina és la relació que es dona entre el causant del dany i el responsable per fet aliè, és a dir, no fa referència si aquestes responsabilitats són solidàries o bé subsidiàries amb la del propi causant del dany. Sembla ser que aquest silenci es pot interpretar com una regla de responsabilitat directa dels pares, tutors o guardadors, fins i tot, sense necessitat que l'acció sigui dirigida contra el propi causant del dany, o bé, en cas que efectivament s'hi dirigeixi, se'n podrà afirmar la seva solidaritat. Aquesta solució és la més adient amb l'objectiu de rescabament de la víctima, ja que quedarà protegida directament i solidària, sens perjudici de la possible acció de reembors ex 1904 CC.

En l'àmbit penal, la responsabilitat per fet aliè la trobem en els articles 118.1 i 120 del CP. Així, l'art 118.1 per al supòsit d'exempció de responsabilitat penal del discapacitat –la qual cosa no comporta l'exempció de responsabilitat civil, com hem vist- conté expressament la responsabilitat d'aquells qui ostentin la pàtria potestat, dels tutors i dels guardadors legals o de fet. Per tant, en aquest punt ens estalvien la discussió sobre la inclusió o no dels guardadors legals o de fet suscitada pel 1903 CC. A més a més, l'art 120 CP també conté la responsabilitat subsidiària de pares o tutors (120.1r) i dels titulars d'establiments respecte dels seus dependents (120.3r).

En aquest sentit, la SAP d'Astúries, Penal, de 6.3.2001 fa les següents precisions a l'hora d'examinar la responsabilitat civil subsidiària d'un centre hospitalari en base a l'art 120.3 CP –el qual és d'aplicació en el mateix supòsit que l'art 120.1, però respecte de *“las personas naturales o jurídicas, en los casos de delitos o faltas cometidos en los establecimientos de los que sean titulares, cuando por parte de los que los dirijan o administren, o de sus dependientes o empleados, se hayan infringido los reglamentos de policía o las disposiciones de la autoridad que estén relacionados con el hecho punible cometido, de modo que éste no se hubiera producido sin dicha infracción”* - quan en realitat l'actor havia d'haver al·legat l'art 118:

“El art. 116 del CP declara la responsabilidad civil de todo responsable criminal pero, respecto del encausado, se ha declarado la exención de su responsabilidad criminal [...] En tal caso, el supuesto cae dentro del ámbito o esfera del art. 118 del CP que regula la responsabilidad civil para el supuesto de concurrir en el autor la eximente del número 1 del art. 20 CP [...] El art. 120 regula otros supuestos distintos de responsabilidad civil. En este caso subsidiaria, pero siempre sobre el presupuesto de la concurrencia de un sujeto responsable criminalmente”.

Encara que l'enumeració que fan aquests dos articles no concorda exactament amb la que fa l'art. 1903 CC, tots s'inspiren en principis similars, és a dir, en fer responsables també civilment les persones que havien d'haver tingut cura de la persona amb trastorn i no la van exercir efectivament. La diferència fonamentalment radica en què l'art 1903 CC objectivitzava la

responsabilitat civil ja que aquestes persones només podran eludir la seva responsabilitat quan provin que van actuar amb la diligència d'un bon pare de família, la qual cosa suposa invertir la càrrega de la prova. En canvi, els arts 118 i 120 CP requereixen la prova de la seva culpa o negligència.

a) Responsabilitat dels tutors i guardadors legals o de fet

L'art 1903.3 CC estableix que els tutors seran responsables "*de los perjuicios causados por los menores o incapacitados que estén bajo su autoridad y habiten en su compañía*". D'aquest article se'n desprenen dos requisits: primer, que l'incapacitat (que és el supòsit que ens ocupa) estigui sota l'autoritat del tutor, la qual cosa determina el deure d'atenció, vigilància i control del tutor respecte de l'incapacitat (motiu pel qual queden exclosos de responsabilitat els anomenats "tutors de béns" contemplats en l'art. 236.1 CC i 200 CF); i, segon, que tots dos convisquin, qüestió d'interpretació problemàtica quan la tutela és exercida per una persona jurídica. Llavors, sempre que el tutor convisqui amb l'incapacitat i incorri en culpa per incompliment del seu deure de vigilància i control se'l farà responsable –de forma directa, ja sigui solidària o no amb la responsabilitat del propi discapacitat mental–.

I què s'esdevé amb els casos dels guardadors? Podem declarar-los responsable *ex art 1903.3 CC*? El principal problema per admetre la responsabilitat del guardador a partir de l'article esmentat es troba en què aquest no l'esmenta, a diferència dels arts. 118.1.1 i 120.1 CP que sí que els recullen, i és per això que es discuteix si la norma civil que afecta els tutors es pot aplicar analògicament als guardadors en cas que aquests darrers incorrin en negligència. A aquest respecte, cal saber que el Tribunal Suprem ha admès l'aplicació extensiva del 1903 CC a aquests (i d'altres) supòsits.

A la pràctica, a més de la institució tutelar corresponent pot resultar que el deficient estigui internat en un centre psiquiàtric, el qual actuarà com a guardador legal –i, habitualment, de fet–. En aquest sentit, les SSTS, 2a, de 6.10.1989 (Ar. 8450) i de 15.7.1994 (Ar. 6452) reconeixen que un cop "*aceptado el ingreso de un paciente en el establecimiento psiquiátrico surge un deber legal de custodia del mismo y todo quebrantamiento de la diligencia de vigilancia determina culpa o negligencia*".

A la jurisprudència són relativament habituals els casos en els quals el deficient mental se suïcida després d'haver-se escapat del centre; vegeu STS, 1a, de 17.2.2000 (Ar. 1161) i STS, 1a, de 8.5.2001 (Ar. 7379). En aquestes sentències es discuteix sobre la possibilitat de declarar responsables per *culpa in vigilando* els respectius centres psiquiàtrics davant les reclamacions per dany moral dels pares del deficient que es va suïcidat. Encara que a la primera no s'aprecia la culpa i a la segona sí, el fonament d'imputació no es discuteix. Sembla ser que aquest criteri també es pot aplicar en cas que el subjecte provoqui danys a tercers.

Ara bé, encara que les anteriors institucions de tutela i guarda legal tenen per finalitat protegir el deficient mental, a la pràctica hi ha un gran nombre d'incapaços naturals que pateixen una causa d'incapacitació però que no han estat incapacitats per sentència –potser per por al menyspreu social que els pot ocasionar o pels costos que pot comportar el procés–. En aquests casos haurem

d'estar a les persones que de fet se'n facin càrrec, ja siguin familiars, amics, organismes assistencials o centres de malalts mentals, els quals tindran la consideració de guardadors de fet. Ens trobem una altra vegada amb el mateix problema abans esmentat, ja que l'art 1903 CC no diu res respecte dels "guardadors de fet", si bé la jurisprudència tampoc no ha dubtat en fer extensiva la responsabilitat a aquesta categoria.

El 27.9.1992 Julián M., qui patia trastorns mentals, va deixar obertes les claus del gas de la seva cuina fins que es va produir una greu explosió que va provocar la seva mort i diversos danys materials i personals a la resta d'habitacles i veïns. La SAP de Badajoz de 10.9.2002 reconeix la responsabilitat del propi causant que afectarà els hereus que acceptin l'herència i, a més, la de la seva cònjuge en qualitat de guardadora de fet, perquè va ser negligent en deixar vivint sol el seu marit tot i que coneixia els seus trastorns mentals. Diu que *"en el art. 1903 del CC se pueden entender incluidos supuestos distintos a los que el precepto contempla y si bien es cierto que en este caso el Sr. M. no estaba sujeto a tutela de su esposa no lo es menos que ésta actuaba como guardadora de hecho"*.

b) Responsabilitat de les persones que havien de promoure la incapacitació

A banda de la responsabilitat dels guardadors de fet de l'incapaç natural que no ha estat incapacitat, també podem plantejar la d'aquelles persones que havien de promoure la seva incapacitació. L'art 757 LEC disposa actualment que *"la declaración de incapacidad pueden promoverla el presunto incapaz, el cónyuge o quien se encuentre en una situación de hecho asimilable, los descendientes, los ascendientes o los hermanos del presunto incapaz"*.

Aquesta redacció és la donada per la Llei 41/2003, de 18 de novembre, *de protecció patrimonial de les persones amb discapacitat i de modificació del Codi Civil, de la Llei d'Enjudiciament Civil i de la Normativa Tributària amb aquesta finalitat* (BOE núm. 277, de 19 de novembre, p. 40852), l'article 14 de la qual modifica l'art. 757 LEC en l'únic sentit d'incloure també al presumpte incapaç dins de les persones que poden promoure la tutela.

Amb anterioritat a la LEC de 2000, era d'aplicació l'art 202 CC, el qual establia que *"corresponde promover la declaración de incapacidad"* al cònjuge o descendents i, si aquests no existien, als ascendents o germans de l'incapaç. Alguns autors van interpretar-ho com una obligació o deure legal, la qual cosa comportava la culpa en cas de no haver promogut la incapacitació.

Sembla ara que la norma vol transformar aquella obligació de l'art. 202 CC en una facultat, i més si tenim en compte que l'expressió *"corresponde a"* va ser esmenada durant el procés legislatiu. Si això és així, les persones que no hagin sol·licitat la incapacitació no hauran infringit cap deure i, per tant, resultarà molt més difícil declarar la seva responsabilitat. No obstant, aquesta solució no és del tot idònia, doncs no sembla just que les persones properes i que tenen cura del discapacitat es desentenguin de promoure la incapacitació i dels deures legals que els podria comportar la seva consideració com a tutors i, a més, que quedin al marge de forma voluntària del règim de responsabilitat dels tutors.

Així mateix, cal tenir present que segons l'art. 229 CC *"[e]starán obligados a promover la constitución de la tutela, desde el momento en que conocieran el hecho que la motivare, los parientes llamados a ella y la"*

persona bajo cuya guarda se encuentre el menor o incapacitado, y si no lo hicieren, serán responsables solidarios de la indemnización de los daños y perjuicios causados” (èmfasi afegit).

Per la seva banda, l'art. 183.1 Codi Família català estableix que
Les persones indicades en l'article 179 i les persones i, si és el cas, les institucions que tinguin sota llur guarda el menor o incapacitat estan obligades a promoure la constitució de la tutela; altrament, responen dels danys i perjudicis que causin al menor o incapacitat si no la promouen.

A què fa referència (o quin és l'abast de) la regla de responsabilitat de l'art. 229 CC? Pot la víctima fonamentar en aquest article la seva pretensió contra aquell (o aquells) que havia(en) de promoure la tutela? La doctrina es troba dividida de tal forma que, a grans trets, mentre uns defensen que aquelles persones només responen dels danys que pateix qui havia de ser incapacitat (ROGEL, p. 712), altres els fan respondre pels danys que hagin causat a terceres persones (MARTÍN/SOLÉ, p. 240). El text català ha acabat amb aquesta discussió en limitar la responsabilitat als danys que pateixi el menor o l'incapacitat. L'escassa jurisprudència que ha aplicat i interpretat l'article 229 CC és vacil·lant. Una primera sentència, la STS, 2a, de 8.3.1984 (Ar. 1719) no declarà la responsabilitat de persones que havien de promoure la tutela, però només sis mesos després la mateixa Sala del Tribunal Suprem, en STS, 2a, de 13.9.1984 (Ar. 4296), els declarà responsables civils. Més recentment, la STS, 1a, de 5.3.1997 (Ar. 1650) es tornà a pronunciar sobre l'art. 229 CC en el sentit d'exonerar de responsabilitat a aquells cridats a promoure la tutela si no disposaven de prou informació com per decidir si era convenient o no la incapacitació.

c) Responsabilitat del psiquiatra

La pràctica jurisprudencial, especialment en el *Common Law*, mostra com el ventall de possibles responsables per fets aliens va més enllà de l'enumeració feta per l'art. 1903 CC i, en particular, es planteja la possible responsabilitat del psiquiatra o metge facultatiu que atén una persona amb trastorns mentals i a qui ha comentat la seva intenció de matar o causar danys a un tercer. Si finalment el pacient acaba portant a terme el seu propòsit, pot incórrer en responsabilitat el psiquiatra? En base a quin fonament? El cas “Tarasoff v. Regents of the University of California”, resolt l'any 1976 per la Supreme Court of California, il·lustra suficientment aquesta problemàtica:

Prosenjit Poddar, que es trobava sota tractament psiquiàtric a càrrec del doctor Lawrence Moore, del Cowell Memorial Hospital a la University of California (Berkeley), va revelar-li la seva intenció de matar Tatiana Tarasoff. El psiquiatra va advertir la policia del campus d'aquesta intenció i va detenir Poddar, tot i que va ser deixat en llibertat poc després per raó de la seva aparença “normal”. Poc després d'això, matà Tatiana. Els pares de la víctima sol·licitaren una indemnització basant-se en la negligència del metge. La Supreme Court of California estimà la demanda en considerar que el psiquiatra tenia un deure especial d'adoptar totes les mesures necessàries per tal d'evitar la perillositat del seu pacient (va avisar la policia però no va arribar a realitzar totes les mesures que estaven a les seves mans per tal d'evitar la mort, incomplint, en conseqüència, la diligència deguda com a facultatiu, la *lex artis*). La imminència del perill era tan evident en base a un judici de previsibilitat que el Tribunal donà prevalença a l'interès públic enfront dels privilegis de secret del psiquiatra i d'intimitat del pacient.

Aquesta doctrina, que obliga el metge que coneix de perills concrets a adoptar totes les mesures de protecció de la possible víctima sota pena de ser declarat responsable, ha estat entesa recentment de forma encara molt més àmplia per la Court of Appeal de Califòrnia en el cas “Chris Bragg v. Juden Valdez, M.D.”, resolt l’any 2003:

Valdez i Movsesian, dos facultatius d’una institució privada, s’ocupaven del tractament psiquiàtric de J.D. Lee, qui havia estat internat en el centre per a la seva avaluació en aplicació de la *Lanterman-Petris-Short Act* (LPS Act), la qual permet que una persona perillosa o greument discapacitada degut a un desequilibri mental pugui ser detinguda de manera forçosa, inicialment per un període de setanta-dues hores, per tal de ser tractada. Si després d’aquest període la persona representa encara un perill cap a si mateixa o cap als altres, l’internament pot prorrogar-se catorze dies més per tal de proporcionar-li un tractament intensiu. La mare del pacient havia advertit els doctors que el seu fill tenia idees suïcides i que el pare del malalt patia esquizofrènia. A Lee se li va diagnosticar un desordre mental que el feia susceptible de causar danys físics als altres i a si mateix, la qual cosa s’havia materialitzat fins el moment en amenaces a les diferents persones que en tenien cura. Degut a la manca d’assegurança mèdica privada que li cobris l’estada al centre, Lee va haver d’abandonar l’hospital el 10 de juny de 2002, sense que cap dels dos facultatius que el tractaven l’advertissin a ell o a algun dels seus familiars de les greus conseqüències que podria tenir deixar de prendre la medicació concreta que se li havia prescrit. Dinou dies després, Lee va segrestar i apunyalat una anciana, causant-li la mort. Una setmana més tard, ja arrestat, es va suïcidar. La qüestió clau en aquest cas es troba en determinar si existeix un deure dels psiquiatres respecte del pacient, per la qual cosa el Tribunal valora extrems com la previsibilitat del dany causat a la víctima o la identificabilitat d’aquesta última. Els facultatius no van basar la seva decisió en el fet de si existia o no un perill seriós, sinó en que Lee no tenia assegurança mèdica, per la qual cosa no podien emparar-se en la immunitat de la secció 5259.3 de la LPS Act. La diferència fonamental amb “Tarasoff” radica en què la responsabilitat dels demandats no es fonamenta en la negligència dels facultatius a l’hora d’errar en la protecció d’una persona que es trobava en un perill concret, doncs en cap moment Lee havia amenaçat de matar l’anciana. Per contra, la Court of Appeal of California es basa en que els facultatius van tenir en consideració motius econòmics a l’hora de donar d’alta el discapacitat, amb el conseqüent perill per a la comunitat –per interès general–, quan s’haurien d’haver basat en motius estrictament mèdics –“*all that is being required is that doctors make decisions on medical not monetary grounds*”–.

El judici de previsibilitat és, doncs, la qüestió clau en aquests casos. El pacient té dret a la privacitat dels secrets que pugui revelar al seu psiquiatra durant el temps que duri la teràpia, i d’altra banda, el psiquiatra també té el deure de secret sobre totes aquestes confessions. Això fa que el doctor no hagi d’intervenir en qualsevol cas, sinó només quan prevegi de forma clara que el seu pacient durà a terme efectivament les seves amenaces. El fonament d’imputació és la negligència per no haver evitat un delictes que era molt probable que es cometés. No obstant això, la dificultat amb la qual topen els psiquiatres a l’hora de fer els seus diagnòstics es basa en la frontera difusa que separa la previsibilitat de la no-previsibilitat. Sembla ser que al cas “Tarasoff” la perillositat del subjecte era evident perquè va revelar de forma explícita la seva intenció de matar una persona concreta, però la realitat no sempre és tan clara. El cas “Bragg v. Valdez” dona un pas més i amplia el deure de protecció no vers una persona concreta, sinó respecte de la comunitat en general.

Dins la jurisprudència espanyola cal destacar en aquest punt la STS, 1a, de 5.3.1997 (Ar. 1650). El 26.12.1989 José V.C., que patia una esquizofrènia paranoide i estava en tractament psiquiàtric, va agafar una pistola reglamentària que el seu pare tenia amagada a casa seva i va disparar a tres menors, amb

resultat de mort, i a un home, a qui va ferir. Els pares dels tres nens i la víctima ferida reclamaren responsabilitat solidària dels pares de José V.C. i del psiquiatra. Aquest darrer morí abans de la compareixença prèvia al judici, per la qual cosa els actors desistiren de les pretensions respecte d'aquest. Amb posterioritat, el TS absolgué els pares perquè desconeixien la malaltia que patia el seu fill, però digué el Tribunal en *obiter dicta* que, en tot cas, “de existir alguna responsabilidad sería del facultativo, que no comunicó la clase de enfermedad que José padecía, ni tampoco aconsejó su ingreso en el Centro”. Es dona així la paradoxa que si els actors no haguessin renunciat a la seva acció haguessin pogut rebre la indemnització sol·licitada a càrrec dels hereus del psiquiatra.

d) Responsabilitat del centre hospitalari

Hi ha diferents supòsits en els quals l'hospital es podrà fer càrrec dels danys a terceres persones causats pels seus dependents al servei de la seva branca d'activitat o funcions (art. 1903.4 CC) o, en l'àmbit penal, pels danys produïts en ocasió dels delictes o faltes comeses en l'establiment pels seus dependents o empleats i amb infracció dels seus reglaments de policia o les disposicions de l'autoritat (art 120.3 CP).

En primer lloc, es pot donar el cas que un pacient amb algun trastorn psiquiàtric cometi danys a terceres persones com a conseqüència de la negligència d'un dels treballadors de l'hospital o del mateix hospital: quan el dependent falla en el control o vigilància del subjecte afectat per l'alteració, o bé quan el centre hospitalari concedeix una “alta prematura”. Aquesta responsabilitat es fonamenta en la posició de guardador legal –p.e., centre psiquiàtric que té la guarda del dement atribuïda per sentència- o de fet – p.e., un hospital que atén per urgència un esquizofrènic- (vegeu apartat 3.2.1). Sens perjudici de l'acció de repetició contra l'empleat que hagués estat negligent (art 1904 CC) l'hospital respondrà també per *culpa in eligendo* o *in vigilando*.

Com a exemple d'alta prematura, cal destacar la SAP de Guipúscoa, Civil, de 3.2.2003: José Pablo, que patia esquizofrènia paranoide crònica, es trobava internat a l'Hospital Psiquiàtric “Aita Menni” de San Sebastià. El dia 22.11.1994, en una sortida domiciliària de caràcter experimental autoritzada per l'Hospital, José Pablo, qui passejava en companyia del seu pare, va agredir per l'esquena i a l'alçada del clatell el demandant, Carlos Alberto, a qui va causar traumatisme cervical. L'Audiència, després que l'acusació renunciés a l'acció penal però es reservés l'acció civil en el procediment penal previ, declarà l'existència de responsabilitat de l'Hospital en base a l'art.1903 CC per manca d'observació i control del pacient ingressat o, en el seu cas, en la infracció per algun dels facultatius de l'Hospital de la diligència deguda conforme a la *lex artis* –diligència professional-, sens perjudici de la responsabilitat del propi discapacitat. El Tribunal considerarà que l'autorització de les sortides domiciliàries constituïa una infracció de la *lex artis*, ja que l'estat del pacient no era l'idoni per atorgar el permís.

Com pot afectar la introducció d'aquesta responsabilitat del centre hospitalari si abans hem sostingut la dels propis psiquiatres? Un psiquiatra no deixa de ser un treballador al servei del centre hospitalari, per la qual cosa ens trobem de ple dins d'aquest supòsit. Val a dir que en el cas *Tarasoff v. Regents of University of California* els pares de la víctima també van reclamar contra el gerent del *Cowell Memorial Hospital*. Sembla ser que segons aquesta doctrina es pot fer respondre

també l'hospital per la negligència d'un dels seus psiquiatres a l'hora d'errar en el diagnòstic psiquiàtric i no intervenir davant la perillositat del pacient.

En segon lloc, el mateix empleat de l'hospital pot causar danys a terceres persones (recordeu el cas esmentat a la introducció d'aquest treball en el qual una doctora que patia esquizofrènia paranoide va matar tres persones). Una altra vegada el judici de previsibilitat és molt important a l'hora d'admetre la *culpa in eligendo* o *in vigilando*. En aquest cas ara esmentat, el dictamen pericial deixava clar que va ser una imprudència per part de la direcció del centre mantenir a la doctora en el seu lloc de treball, ja que era molt previsible que es comportés agressivament.

No obstant, la responsabilitat de l'hospital –o en el seu cas dels seus gerents- té una sèrie de trets característics: l'hospital té el deure de verificar la competència dels seus doctors i treballadors, ja sigui en relació als danys causats per ells mateixos, com pels causats per les persones que estan sota la seva guarda; a més ha d'haver estat negligent en aquesta verificació; per la seva banda, l'empleat també ha d'haver estat negligent en el seu treball dins l'hospital; i aquesta conducta negligent ha de ser causa dels danys.

e) Responsabilitat de l'empresari

El fonament d'imputació per a l'empresari que té al seu càrrec un discapacitat mental és molt similar al del centre hospitalari, doncs els hospitals són organitzacions, moltes vegades de naturalesa privada, que tenen una estructura molt semblant a la d'altres empreses. El fonament el trobem un altre cop en l'art 1903.4 CC o 120.3 CP.

L'empresari respondrà en aquest cas dels actes lesius comesos pels seus empleats per *culpa in eligendo* o *in vigilando*, per haver desatès el deure d'elegir adequadament el seu personal o bé per no haver-lo vigilat amb la diligència deguda. Tot això, sens perjudici d'una possible acció de repetició contra l'empleat (art. 1904 CC).

f) Responsabilitat de l'Administració

Com s'ha comentat anteriorment, l'Administració pot ser declarada responsable pels danys causats per persones amb trastorns mentals quan existeixi amb elles una relació especial de subjecció, com es pot apreciar en els dos casos que a continuació s'expliquen.

En primer lloc, l'Administració assumeix la protecció dels desamparats –i en el seu cas dels deficients mentals- com un servei propi de la funció pública, tot ostentant un càrrec tutelar o bé assumint les funcions de guarda per mitjà d'organismes públics o entitats privades. En tant que tutora o guardadora, l'Administració respondrà per culpa en la vigilància o control; com ja hem dit, la responsabilitat objectiva no és l'únic fonament d'imputació de l'Administració. Ara bé: la doctrina del "traspàs de responsabilitat", per la qual el tutor que no conviu amb el discapacitat pot traslladar la seva responsabilitat quan existeixi algun guardador legal o de fet, és menys

aplicada pels tribunals quan el tutor és una Administració que en el casos en els quals la tutela és exercida per un ens privat.

En segon lloc, existeix un altre grup de casos en els quals el dany causat per la persona que pateix el trastorn mental es produeix en ocasió de serveis públics administratius. L'Administració respon llavors objectivament i directa per via dels arts 139 i ss LRJAP-PAC i podrà repetir ex art 145.2 LRJAP-PAC contra el funcionari o ex art 1903.4 CC contra l'empleat en règim laboral quan aquests haguessin incorregut en culpa per la seva part.

Com a exemple veiem els següents casos:

El 22.7.1989 un guàrdia civil, el qual havia estat diagnosticat amb un desordre esquizofrènic i caracterial, va disparar cinc trets amb la seva arma reglamentària la qual cosa va causar la mort d'una persona i van ferir-ne una altra, després es va suïcidar. La STS, 1a, de 30.4.2003 (JUR 103219) condemna solidàriament els hereus del guàrdia civil i l'Administració al pagament d'una indemnització de 120.202,42 € per danys a favor dels familiars de les víctimes. La responsabilitat de l'Administració es basa en culpa per haver autoritzat la utilització de l'arma tot i que coneixia els trastorns que afectaven el funcionari.

El dia 20.4.1989 una pacient ingressada en la "Unidad de Agudos" del "Hospital Psiquiàtric San José de Toledo" va patir una agitació psicomotriu, per la qual cosa li va ser administrada una dosi de tranquil·litzants i es va procedir a la seva contenció mecànica deixant-la sola a l'habitació. Poc després va calar foc al seu llit amb un encenedor i va patir diverses cremades. La STS, 1a, de 21.6.2001 (Ar. 5069) condemna la Diputació Provincial de Toledo al pagament de 24.040,49 € a la víctima per incompliment dels seus deures de vigilància i estableix que "*la asistencia a los enfermos mentales [assistència hospitalària] ha de contar con los riesgos y lesiones que estos pacientes puedan inflingirse tanto a sí mismos como a terceros*".

El 17.5.1983 un pres del Centre Penitenciari d'Homes de Barcelona, prèviament diagnosticat amb esquizofrènia paranoide amb recomanació de trasllat a un centre psiquiàtric, va matar un altre pres. La STS, 3a, de 15.4.2000 (Ar. 6255) condemna l'Administració a pagar 60.101,21 € als familiars del mort en apreciar culpa per no haver vigilat suficientment un pres que, a més, estava sota recomanació d'internament en un centre psiquiàtric.

g) Responsabilitat dels asseguradors

De les regles anteriors es desprèn que moltes vegades els centres hospitalaris, empresaris i Administracions Públiques han d'assumir els riscos que poden generar aquells que estan al seu servei. Per tal de fer front als danys que poden provocar els seus dependents s'ha recorregut a la subscripció d'assegurances que gestionaran aquests riscos. Quan s'hagi subscrit una assegurança de responsabilitat civil d'acord amb l'art 73 de la Llei 50/1980, del Contracte d'Assegurança, el perjudicat podrà reclamar directament (art 76 Llei 50/1980) contra l'assegurador de qui hagués incorregut en culpa o negligència en el control o vigilància dels discapacitats mentals que estiguin al seu càrrec. Això facilita molt la tasca de la víctima, ja que si pateix un dany per un discapacitat podrà accionar directament contra l'assegurador d'aquella persona que va portar a terme de manera negligent el seu control o vigilància, sens perjudici de l'acció de repetició que pogués correspondre a l'assegurador en cas que l'assegurat hagués actuat dolosament. Així, per

exemple, és habitual que els centres hospitalaris tinguin subscrit un contracte d'assegurança, de manera que si un dels seus dependents és negligent i descuida el control d'un discapacitat que, a la seva vegada, agredeix algú, la víctima pot reclamar directament contra l'assegurador. També ha augmentat molt el nombre d'assegurances subscrites per les Administracions Públiques per tal de fer front a les responsabilitats dels funcionaris –i més si tenim en compte que aquesta responsabilitat acostuma a ser objectiva- [en l'àmbit de l'Administració Pública Sanitària espanyola, vegeu ARQUILLO (2004)].

Juntament amb l'assegurança de responsabilitat civil, existeixen casos en els quals es veuen involucrats altres tipus d'assegurances. Així, de vegades entren en joc les assegurances multi-risc d'habitatges quan els danys es produeixen a l'habitatge assegurat, com ara explosions de gas –SAP de Badajoz de 10.9.2002- o bé incendis –STS, 2a, de 28.5.2002 (Ar. 6407)- provocats per discapacitats mentals. En altres casos, concorre la responsabilitat directa d'un assegurador d'automòbil per la mort ocasionada per un conductor que va patir un atac epilèptic mentre conduïa i tenia totalment anul·lada la seva capacitat de discerniment –SAP d'Àvila de 10.12.1999-.

En seu penal, l'art 117 CP estableix la responsabilitat civil directa dels asseguradors fins el límit de la indemnització legalment establerta o convencionalment pactada, sens perjudici de repetir contra qui correspongui (facultat reconeguda expressament per l'art 76 de la Llei del Contracte d'Assegurança i que, com reconeix aquest mateix article, no excusa l'assegurador de respondre front el perjudicat). Un sector doctrinal considera que el fet que el CP es limiti a regular la responsabilitat civil directa dels asseguradors pot suposar la desaparició de la qualificació de la responsabilitat d'aquests agents com a solidària o subsidiària en funció de la naturalesa, voluntària o obligatòria, del contracte [MOYNA MÉNGUEZ *et alii* (1999), pp. 184 i ss., i RODRÍGUEZ MOURULLO *et alii* (1997), p. 345].

La STS, 2a, de 13.7.2002 (Ar. 7506), aprecia responsabilitat civil directa de l'agressor i, subsidiàriament, dels titulars de l'establiment psiquiàtric (el SESPA –*Servicio de Salud Mental del Principado de Asturias* - i el "Centro Sanitario A."), que responen de manera conjunta i solidària. La responsabilitat de SESPA fou assumida, *ex art 117 CP*, per la companyia asseguradora "Seguros M., SA". En el cas, el pare d'un dels pacients del centre va matar el metge que atenia el seu fill amb un ganivet "de grans dimensions" al pàrking de les instal·lacions.

4. Funció del dret de danys en els casos de responsabilitat civil de persones amb trastorns mentals

La doctrina considera que el Dret de danys desplega diverses funcions, entre les quals es troben la compensatòria, la preventiva i la sancionadora [existeixen diferents posicionaments a la doctrina espanyola sobre aquest punt; vegeu PANTALEÓN (1991), SALVADOR/CASTIÑEIRA (1997)]. Es veuen afectades aquestes funcions quan els danys són causats per una persona que pateix un trastorn mental?

Pel que respecta a la funció compensatòria, la resposta, des del punt de vista de l'ordenament espanyol, sembla clarament negativa: el principi de reparació íntegra del dany causat que recull l'art. 1902 CC impedeix que no es concedeixi o que es redueixi la indemnització de la víctima per una decisió judicial (que no legislativa) que estigui fonamentada únicament en les característiques subjectives del causant del dany, és a dir, segons la capacitat per discernir la il·licitud i gravetat de la seva conducta.

No obstant això, alguns ordenaments europeus, ja per la via legal ja per la via jurisprudencial, s'ha plantejat la possibilitat de reduir la indemnització en funció de la "imputabilitat reduïda" quan de menors es tracta [al respecte, vegeu DE SALAS (2003), p. 327].

En tot cas, podria discutir-se l'exigència d'un estàndard de diligència menor respecte d'aquests causants de danys, però un cop es considera que el subjecte ha de respondre, s'haurà de fer càrrec de tots els danys, de manera que aquesta relaxació de l'estàndard de cura no troba cabuda ni en els nostres textos legals ni en la nostra jurisprudència.

La funció preventiva, en canvi, sí que pot presentar alguna especialitat en els casos que ens han ocupat. En aquest sentit, no sembla que, donada la manca de comprensió del causant del dany, existeixi cap mena de missatge dissuasiu per a què ni torni a causar danys similars ni per a què persones que es troben en situacions similars modifiquin les seves conductes. Ara bé, aquesta funció preventiva sí que es mostra plenament vigent pel que respecta a la responsabilitat per fet aliè, doncs aquests subjectes sí que poden ser motivats.

Finalment, la vigència de la funció sancionadora, encara que sempre ha estat discutida a l'ordenament espanyol, quan de danys causats per persones amb trastorns es tracta és la que es veu més alterada en aquells ordenaments jurídics que l'admeten.

D'acord amb la definició de John FLEMING, *els "punitive o exemplary damages" no es basen en la lesió al demandant, sinó en la conducta injuriosa del demandat, de manera que per tal de garantir una suma addicional, per la via de la penalització, es pretén expressar la indignació pública i la necessitat de dissuasió o retribució* [FLEMING (1998)]. Ja hem vist com en les regulacions de Califòrnia i de Montana s'eximeixen els *exemplary damages* quan aquests suposarien un càstig innecessari i desproporcionat perquè el causant actuava sota els efectes d'un trastorn mental que impedia que la funció preventiva del Dret de danys es desenvolupés amb normalitat.

En conclusió, basant-nos en la naturalesa del causant dels danys podem sostenir que en aquest àmbit la funció preventiva del Dret de danys perd força, però potser no podem concloure el mateix quan és predicable la responsabilitat per culpa pròpia i fet aliè imputable al tutor o guardador (ja sigui legal o de fet) del causant: la prevenció implica que la condemna motivi els potencials responsables de danys (a aquests efectes, els que, ometin els seus deures de vigilància) i els impulsi a adoptar la diligència deguda respecte dels incapaços o incapacitats sota la seva protecció. El que és clar és que el poder dissuasiu del Dret de danys queda esmorteït en aquest àmbit ja que la responsabilitat del deficient mental està precisament fonamentada en la compensació de la víctima, independentment de la seva capacitat de motivació per la norma. D'aquesta manera, la funció compensatòria se'ns mostra en tota la seva amplitud, la qual cosa fa

que quedi en un segon terme la discussió –no gens inútil- sobre l'operativitat de la funció preventiva en aquest àmbit.

5. Bibliografia

- Begoña ARQUILLO COLET (2004), “Assegurança i responsabilitat patrimonial de l'Administració Pública Sanitària”, *InDret 1/2004*, www.indret.com
- Sofia DE SALAS MURILLO (2003), *Responsabilidad Civil e Incapacidad. La responsabilidad civil por daños causados por personas en las que concurre causa de incapacitación*. Tirant lo blanch, Valencia.
- Luis Díez-PICAZO Y PONCE DE LEÓN (1999), *Derecho de Daños*, Civitas, Madrid.
- Dan DOBBS (2000), *The Law of Torts*, Hornbook series, West Group, St. Paul (Minn).
- John G. FLEMING (1998), *The Law of Torts*, The Law Book Co, 9th ed., Sydney.
- A. GUILLERMO BORDA (1999), *Tratado de Derecho Civil. Parte General*, Ed. Abedelo Perrot, § 550, www.lexisnexis.com.ar
- Miquel MARTÍN CASALS i Josep SOLÉ FELIU (2003), “Liability for Damage Caused by Others under Spanish Law”, a J. SPIER (Ed.), *Unification of Tort Law: Liability for Damage Caused by Others*, Kluwer Law International, The Hague / London / New York.
- Henri et Léon MAZEAUD, Jean MAZEAUD i François CHABAS (1986), *Leçons de Droit Civil. Tome II: Obligations, théorie générale*, Montchrestien, 8ème ed, Paris.
- José MOYNA MÉNGUEZ *et alii* (1999), *Código Penal. Comentarios, Jurisprudencia y Legislación Complementaria*, Colex, 4^a ed, Madrid.
- William L. PROSSER i W. Page KEETON (1985), *Prosser and Keeton on the Law of Torts*, Lawyer's ed, 5^a ed., St. Paul (Minn).
- Gonzalo RODRÍGUEZ MOURULLO *et alii* (1997), *Comentarios al Código Penal*, Civitas, 1a ed, Madrid.
- Carlos ROGEL VIDE (1991), “Comentario al artículo 229 CC”, a Cándido PAZ-ARES RODRÍGUEZ, Luis DIEZ-PICAZO PONCE DE LEÓN, Rodrigo BERCOVITZ i Pablo SALVADOR CODERCH (Directores), *Comentario del Código Civil*, Tomo I, Ministerio de Justicia, Madrid.

- Pablo SALVADOR CODERCH i Mª Teresa CASTIÑEIRA PALOU (1997), *Prevenir y castigar*, Marcial Pons, Madrid.
- Pablo SALVADOR CODERCH (1999), “Punitive Damages”, *InDret 1/2000*, www.indret.com
- Ana SEISDEDOS MUÍÑO (1999), “Responsabilidad civil derivada de los delitos cometidos por los llamados incapaces naturales. A propósito de los artículos 118.1.1^a del nuevo Código Penal y 229 del Código Civil”, *Actualidad Civil*, núm. 10, 1999.
- Geneviève VINEY (1982), *Droit Civil. Les obligations. La responsabilité: conditions* (sous la direction de Jacques Ghestin), L.G.D.J, Paris.

6. Jurisprudència

Sentències del Tribunal Suprem

Sala i data	Ar.	Magistrat Ponent	Assumpte
1a, 5.3.1997	1650	Antonio Gullón Ballesteros	Francisco V.C., Manuel M.G. i altres c. Juan Ignacio R.M., Ana Maria C.O. i José V.M.
1a, 17.2.2000	1161	Luis Martínez-Calcerrada y Gómez	Teresa G. C. “Winterthur Sociedad suiza de Seguros” i Servei Basc de Salut
1a, 8.5.2001	7379	Jesús Corbal Fernández	Rodolfo P.A. i Eulalia P.N. c. José M.C. i Ajuntament de Barcelona
1a, 21.6.2001	5069	José Manuel Martínez-Pereda Rodríguez	Ana Milagros P.G. c. Antonio N.J. i altres, Diputació Provincial de Toledo i Winterthur Sociedad Suiza de Seguros
1a, 30.4.2003	JUR 103919	Alfonso Villagómez Rodil	Carmela, Carlos Francisco i Amelia c. Administració de l'Estat i hereus de Julián
2a, 8.3.1984	1719	Luis Vivas Marzal	Ministeri Fiscal i <i>part acusadora desconeguda</i> c. A.G.L.
2a, 13.9.1984	4296	José María Gómez de la Barcena y López	José Miguel i María del Camino G.S. c. María T.M. i altres
2a, 6.10.1989	8450	Francisco Soto Nieto	<i>Part acusadora desconeguda</i> c. José LL., Hospital Psiquiàtric de Bétera i Diputació Provincial de València

2a, 20.1.1993	138	Manuel García Miguel	<i>Part acusadora desconeguda</i> c. Anselmo M.C.
2a, 15.7.1994	6452	José Augusto de Vega Ruiz	Isabel G.M. c. Francisco F.E. i Comunitat Autònoma de Madrid
2a, 9.10.1999	1400	Antonio Gullón Ballesteros	Ramón R.A. c. Mariano P.R.
2a, 10.12.1999	ARP 5656	Ignacio Pando Echevarría	Marcelina S.M. c. Eulogio F.V. i “Assegurances Zurich”
2a, 18.3.2002	6692	Diego Antonio Ramos Gancedo	Josefa D.L. i MF c. Israel R.A.
2a, 6.5.2002	6792	Julián Sánchez Melgar	Alfonso M.M. i MF c. Jacinto M.T.
2a, 25.5.2002	7234	Enrique Bacigalupo Zapater	<i>Part acusadora desconeguda</i> c. José Antonio B.A.
2a, 28.5.2002	6407	Perfecto Andrés Ibáñez	Comunitat de propietaris i MF c. Javier A.I. i Assegurances Mapfre
2a, 13.7.2002	7506	Joaquín Martín Canivell	Laura G.V., Manuel G.V i MF c. Juan V.S., SESPA i Centro Sanitario Adaro
2a, 3.10.2002	9847	Joaquín Delgado García	MF, Josefa O.R. i altres c. Antonio R.J.
2a, 3.12.2002	2003/174	Juan Saavedra Ruiz	Pilar F.M. i MF c. Juan Domingo R.T.
3a, 15.4.2000	6255	Jesús Ernesto Peces Morate	María Esther A.V. c. Administración del Estado

Sentències d'Audiències Provincials

Audiència, secció i data	Ar.	Magistrat Ponent	Assumpte
Segòvia, 8.6.1999	ARP 3095	Andrés Palomo del Arco	José Antonio M.C. i MF c. Jesús M.G., Anastasio M.C. i Gabriela G.M.
Àvila, 10.12.1999	ARP 5656	Ignacio Pando Echevarría	Marcelina S.M. c. Eulogio F.V.
Santa Cruz de Tenerife, 2a, 12.4.2000	ARP 200	Rubén Cabrera Gárate	Leoncio G.G.H. i MF c. Marcos Miguel P.P.
Astúries, 7a, 6.3.2001	ARP 540	José Luis Casero Alonso	Jesús F.V. i MF c. Celso G.M. i INSALUD
Badajoz, 3a, 10.9.2002	JUR 3269	Nicolás Acosta González	Marina i altres c. Julián, pares de Julián, “Aseguradora Finisterre SA” i altres
Guipúscoa, 3a, de 3.2.2003	Recurs 3347/2002	Juana María Unanue Arratibel	Carlos Alberto c. José Pablo, Juan Alberto i Hospital Psiquiàtric Aita Menni

Sentències de Tribunals Estrangers

Tribunal, secció i data

França

Cour de Cassation, 1ère, de 20.7.1976

Cour de Cassation, 1ère, de 17.5.1982

Cour de Cassation, 2ème, de 18.12.1964

Cour de Cassation, 2ème, de 24.6.1987

EEUU

Supreme Court of California, “Tarasoff v. Regents of the University of California” (1976)

Court of Appeal of the State of California, “Chris Bragg v. Juden Valdez, M.D.” (2003)
